

УДК 159.953.2

Культурна пам'ять і її вплив на автобіографічну пам'ять

Іванова О.Ф.

ofivanova@karazin.ua

В даній статті на основі спогадів досліджуваних розглянуто вплив культурної пам'яті на автобіографічну. Проаналізовані поняття культурної і автобіографічної пам'яті, подані дані щодо раних спогадах, улюблених іграшок і іграх, книжках і мультиплікаційних фільмах. Зроблені висновки про опосередкованість автобіографічних спогадів культурними артефактами, про відображення в автобіографічних спогадах традиційних уявлень щодо жіночої гендерної ролі. Виявлено, що культурний досвід покоління двадцятирічних дівчат відрізняється значним впливом інших культур, що пов'язано з новими технологічними можливостями і соціальними умовами.

Ключові слова: культурна пам'ять, автобіографічна пам'ять, спогади, гендерні особливості пам'яті.

In this article the influence of cultural memory on autobiographical memory is described on the basis of subjects' recollections. The concepts of cultural and autobiographical memory were analyzed, the data about early recollections, recollections of favorite toys, plays, books and animated cartoons are given. The conclusions about mediation of autobiographical memory by cultural artifacts, about reflection of traditional views about female gender role in the recollections were made. Cultural experience of the twenty-years old female generation is distinguished by the significant influence of other cultures which is connected with new technological possibilities and social conditions.

Key words: Cultural memory, autobiographical memory, recollections, gender peculiarities of memory.

В данной статье на основе воспоминаний испытуемых рассмотрено влияние культурной памяти на автобиографическую. Проанализированы понятия культурной и автобиографической памяти, приведены данные о ранних воспоминаниях, воспоминаниях о любимых игрушках и играх, книгах и мультипликационных фильмах. Сделаны выводы относительно опосредованности автобиографических воспоминаний культурными артефактами, об отражении в автобиографических воспоминаниях традиционных представлений о женской гендерной роли. Выведено, что культурный опыт поколения двадцатилетних девушек отличается значительным влиянием других культур, связанным с новыми технологическими возможностями и социальными условиями.

Ключевые слова: культурная память, автобиографическая память, воспоминания, гендерные особенности памяти.

Постановка проблеми. При вивченні пам'яті розрізняють індивідуальну і колективну пам'ять. Численні дослідження показали існування різних видів як індивідуальної (наприклад, [1]), так і колективної пам'яті (наприклад, [9]). В реальному житті колективна і індивідуальна пам'ять знаходяться у постійній взаємодії. Колективна пам'ять створює певні рамки, які впливають на індивідуальну пам'ять, а індивідуальна пам'ять, в свою чергу, збагачує пам'ять колективну [4]. В той же час різні види колективної пам'яті здійснюють різний вплив на індивідуальну пам'ять, наприклад, історична і культурна пам'ять по-різному впливають на індивідуальну пам'ять. Тому однією з проблем наукового дослідження стає виявлення і опис цього впливу.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. До колективної пам'яті відносять соціальну, історичну, культурну та деякі інші види пам'яті. Одним з перших поняття культурної пам'яті використовував ще Ю.М.Лотман в працях з семіотики. Він вважав, що культурна пам'ять зберігає «минуле як таке, що перебуває» [6, с.201]. В просторі культури, як певній «загальній пам'яті», деякі спільні тексти можуть зберігатися і бути актуалізовані. Ю.М.Лотман трактував культурну пам'ять як творчий механізм, що протидіє часу.

Ян Ассман, один з активних дослідників культурної пам'яті, визначив її як зовнішній, матеріальний вимір людської пам'яті. Він ввів розрізнення між культурною і комунікативною пам'яттю [2].

Згідно з Ассманом, комунікативна пам'ять пов'язана з нещодавнім минулим, вона поділяється людиною з її сучасниками, з її соціальною групою і передається всередині цієї групи. Типовим прикладом може бути пам'ять покоління. Вона визначається спільними спогадами через особисті взаємодії за допомогою вербальних комунікацій. Завдяки інтерактивному характеру цієї пам'яті соціальні емоції (такі як ненависть, любов, сором і т.ін.) відіграють центральну роль в тому, що передається від одного покоління іншому [2].

Культурна спадщина зберігається і передається і в текстах, і в матеріальних предметах, і в художніх творах різних жанрів. І людина поступово в своєму розвитку і дорослішанню присвоює різні шари цієї спадщини, починаючи з раннього віку через культурні практики. Під культурними практиками розуміють такі повторювані або звичні дії, види діяльності, щодо яких існують нормативні очікування [5, с.215].

Забарвлений різними емоціями, осмислений кризь складені цінності, цей шар матеріалу зберігається в автобіографічній пам'яті людини і реалізується в її поведінці.

Роль автобіографічної пам'яті в формуванні ідентичності загально відома [7]. В той же час

аналіз автобіографічної пам'яті представників одного покоління може надати картину буденного життя певного часу, культурних феноменів і практик, притаманних даному поколінню. Ці дані можуть стати основою для подальшого компаративного аналізу впливу культури на формування психіки і ідентичності.

Метою даного дослідження стало вивчення зв'язку культурної і автобіографічної пам'яті, зокрема відображення культурної пам'яті в автобіографічних спогадах.

Досліджуваними були дівчата, студентки харківських вишів 1996-1997 років народження (20 осіб). Їм було запропоновано згадати рік, з якого вони почали себе пам'ятати, перші спогади, улюблені іграшки, ігри, улюблені книжки і мультфільми. Їх спогади були актуалізовані на усвідомленому рівні за допомогою довільної пам'яті.

Викладення основних результатів.

Перші спогади.

В основному перші спогади, за словами самих досліджуваних, відносяться до 3-х років. Хоча зустрічаються і більш ранні (2 роки), і більш пізні (4-5 років). За змістом спогади частіше за все пов'язані з матір'ю, іноді з обома батьками або іншими членами родини. Більшою частиною діяльність здійснюється саме дорослими, сама дитина в спогадах залишається пасивною. Іноді це може бути сумісна діяльність з дорослими або друзями.

Щодо емоційного забарвлення спогади можна розділити на чотири групи: травматичні і тривожні (переживання покинутості матір'ю, власні фізичні травми), незрозумілі (похорон), приємні (подорожі на море, ігри), нейтральні («мама везе коляску»).

Улюблені іграшки.

Всі досліджувані змогли згадати свої улюблені іграшки. У більшості дівчат це були ляльки Барбі, яким шили одяг, вбирали, чепурили, облаштовували їх дім, возили у колясці. Грала дівчата і іншими ляльками, але Барбі все ж таки були самими бажаними, певною мірою символом гендерної і соціальної приналежності. Грала також з одягом для ляльок з набрів для вирізання (одягали й переодягали ляльок). З ляльками дівчата грала, виконуючи активність, притаманну жінкам: шили одяг, одягали, робили зачіски. Вони грала також з іграшковим посудом, уявляючи себе на кухні.

Улюбленими також були названі м'які іграшки. Це були різні тварини: медведики, леви, слони, мавпи і т.п. Деякі дівчатка навіть спали з улюбленими м'якими іграшками, що додавало почуття комфорту і безпеки.

Улюблені ігри.

З ким грати: виявилось, що більше половини дівчат віддавали перевагу іграм з представницями своєї статі. Інші грала і з дівчатами, і з хлопцями, причому часто цими хлопчиками були брати. Але, згідно зі спогадами, в ранньому дитинстві дівчатка більше любила грати з дівчатами.

В які ігри: Дівчата згадують, що грала і в групі, рухливі ігри, і грала з подругами, і самі. Із рухливих ігор згадували хованки, квач, козаки-розбійники, лазили по деревах. Але більш за все любила грати в рольові ігри з ляльками – дочки-матері, у лікаря і пацієнта, у готування на кухні. В цей час (у дошкільному дитинстві) у дівчат вже почала формуватись символічна функція, оскільки вони самостійно придумували і розігрували різні ситуації. Так, за спогадами однієї з досліджуваних, вона з подругою залазили на дерево, де кожна гілка була «окремою кімнатою».

Улюблені книжки.

Щодо спогадів про улюблені книжки досліджуваних можна розділити на дві групи: одна група взагалі не могла згадати ніяких книжок, інша їх називала. Зупинимось на даних цієї групи. З книжок раннього дитинства частіше за все згадувались казки: «Три поросятки», «Коза дереза», «Курочка Ряба», «Гуси-лебеді», «Колобок», казки братів Грим, казки Г.Х.Андерсена. Привертає увагу той факт, що по всім цим казкам зроблені мультфільми. Тому важко сказати, що було насправді: чи читали дівчаткам ці казки, чи вони дивились мультфільми. І вже потім дізналися, що є і відповідні книжки. На користь версії про те, що це були мультфільми, говорить і те, що тільки одна (!) дівчина згадувала, що казки їй читала мама. Багато дівчат згадували книжки, які читали вже самі, тобто коли були старше (книги Астрід Ліндгрен, «Чарівник Смарагдового міста» О.М.Волкова та ін).

Улюблені мультфільми.

З найбільшим задоволенням і радістю всі згадували і розповідали про улюблені мультфільми. Частіше за все це були «Ну, стривай!», мультфільми Діснея («Білосніжка і сім гномів», «Чип і Дейл», «Красуня і Чудовисько»), американський мультисеріал «Король-Лев: Тимон і Пумба», американські мультфільми «Балто», «Мауглі», британська дитяча лялькова телевізійна програма виробництва ВВС «Телепузики», японський аніме-серіал «Сакура – збирачка карт», радянські мультфільми «Малюк і Карлсон» і «Чарівна обручка», а також радянський фільм О.Роу «Варвара-краса – довга коса».

Обговорення результатів.

Одержані дані можна інтерпретувати щодо автобіографічної пам'яті, культурної пам'яті, гендерних особливостей пам'яті.

Автобіографічна пам'ять. Як і характерно для ранніх спогадів, перші спогади в даному дослідженні відносились приблизно трьох років. Їх зміст, доволі фрагментарний і уривчастий, частіше за все пов'язаний з матір'ю. Як окрема діюча особа батько в ранніх спогадах взагалі не присутній. Якщо згадується хтось із дорослих, крім матері, то це батьки. Досліджувані описували ситуації, в яких головні дії виконує мати або дорослі, дитина-автор спогадів пасивний. Щодо емоційного забарвлення,

то в спогадах переважає негативне забарвлення, тривожне або навіть травматичне.

В пам'яті всіх досліджуваних збереглися їх улюблені іграшки – м'які іграшки і ляльки, тепле емоційне ставлення до них і гри з ними. Гри були і індивідуальні, і рухливі групові, і рольові. Якщо іграшки, гри і мультфільми згадували всі, то книжки частина досліджуваних взагалі не могла згадати. Набагато з більшим задоволенням дівчата згадували мультфільми, які дивились в дитинстві, їх зміст, ситуації, коли вони їх дивилися.

Перші спогади, як правило, негативно забарвлені, а спогади про іграшки, гри, книжки і особливо мультфільми емоційно позитивні і викликають задоволення.

Культурна пам'ять. Іграшки, книжки, фільми і т. ін. є продуктами людської культури і в той же час засобами її освоєння і передачі культурної спадщини від одного покоління наступному. При аналізі згаданих іграшок, ігор, книжок і фільмів одразу привертає увагу вплив, з одного боку, традиційної культури, а з другого, - інших культур, відкритості «своїєї» культури культурам іншим. При тому не просто відкритість, а включення «чужої» культури в свою. Так, самими бажаними і улюбленими іграшками, крім м'яких, були ляльки Барбі. Основна маса улюблених мультфільмів, крім декількох старих, ще радянських, американські, британські і японські. Недивно, що в епоху глобалізації, телебачення і Інтернету дітям доступні продукти різних культур. В освоєнні культури книжки, судячи зі спогадів, стали відігравати меншу роль в порівнянні з кіно- і телевізійною продукцією. Але саме серед книжок були українські і російські народні казки, а також казки, що стали ще багато років тому класикою дитячої літератури і передаються з покоління в покоління.

Гри, в які грали діти, залишилися такими, як у покоління їх батьків і дідів та бабусь. Оскільки змістом ігор, за думкою Д.Б.Ельконіна, є відносини людей [8], то цей факт не викликає здивування. Вочевидь, у ранньому дитинстві традиційний культурний досвід передається від попередніх поколінь наступним більш за все через ігрову діяльність і народні казки.

Гендерні особливості автобіографічних спогадів. Оскільки дослідження проводилось з дівчатами, то можна говорити про пам'ять жінок. В їх перших спогадах головну роль відігравали матері. Згадуючи перші іграшки, більшість першими називала ляльок, хоча щодо часу, то раніше у них з'являлись м'які іграшки. Улюбленими іграми були дочки-матері і різні варіанти ігор з ляльками, кухонним посудом і тому подібне, що свідчить про їх ідентифікацію з традиційними жіночими ролями. І у ранньому дитинстві дівчата віддавали перевагу іграм з представницями власної статі, хоча грали і з хлопчиками. У більшості їх улюблених мультфільмів головною героїнею була дівчинка або дівчина. Всі ці спогади досліджуваних дівчат відповідають особливостям гендерного розвитку жінок.

Висновки.

Проведений аналіз дає можливість зробити деякі висновки щодо впливу культурної пам'яті на автобіографічні спогади.

Всі проаналізовані автобіографічні спогади опосередковані культурними артефактами (іграшки, книжки, гри, фільми і т.д.). Спогади дівчат відповідають стереотипному уявленню про гендерний розвиток і їх фемінінність, що розвивається. Культурний досвід покоління двадцятирічних, у порівнянні з поколінням їх батьків, відрізняється більшим впливом і проникненням інших культур, що пов'язано, перш за все, з новими технологічними можливостями, епохою Інтернету і розквітом соціальних медіа, а також взагалі з більшою відкритістю суспільства.

Можна припустити, що у покоління двадцятирічних або, як їх ще називають, покоління Z, автобіографічна пам'ять в плані впливу на неї культури і культурної пам'яті представляє собою конгломерат традиційної культурної пам'яті, досягнень інших культур і нової, транснаціональної культурної пам'яті, що почала складатися.

Література

1. Асмолов А.Г. Принципы организации памяти человека: системно-деятельностный подход к изучению познавательных процессов / Культурно-историческая психология и конструирование миров / А.Г. Асмолов. – М., Воронеж, 1996.
2. Ассман Я. Культурная память. Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности / Я. Ассман. — М.: Языки славянской культуры, 2004.
3. Зинченко Т.П. Память в экспериментальной и когнитивной психологии / Т.П. Зинченко. – СПб.: Питер, 2002.
4. Иванова Е.Ф. Взаимодействие коллективной и индивидуальной памяти / Е.Ф. Иванова. – Тезисы докладов пятой международной конференции по когнитивной науке. – Калининград, 2012. – Т. 1. – С.381-382.
5. Коул М. Культурно-историческая психология. / М. Коул. – М.: Когито-Центр, 1997.
6. Лотман Ю.М. Память в культурологическом освещении / Ю.М. Лотман. – Избранные статьи. – Т.1. – Таллинн, 1992. – С.200-202.
7. Нуркова В.В. Роль автобиографической памяти в структуре идентичности личности / В.В. Нуркова. – Мир психологии. - №2. – 2004. – С. 77-86.
8. Эльконин Д.Б. Психология игры / Д.Б. Эльконин. – М.: Педагогика, 1978.
9. Halbwachs M. On Collective Memory / M. Halbwachs. Ed., Translated and with Introduction by Lewis A. Coser. – Chicago and London: The University of Chicago Press, 1992.

References

1. Acmolow A.G. Prinziipy organizazii pamjati tschelowecka: citemno-dejatel'nochnyj podchod k isu-tscheniju posnawatel'nyh prozeczow Kul'turno-ictoritscheckaja psichologija i konctruirowanie mirow / A.G. Acmolow. – M., Woronezh, 1996.
2. Accman Ja. Kul'turnaja pamjat'. Pic'mo, pamjat' o proschlom i polititscheckaja identitschnoct' w wycokich kul'turach drevnosti / Ja. Accman. — M.: Jasyki clawjanckoj kul'tury, 2004.
3. Zintschenko T.P. Pamjat' w jekperimental'noj i kognitiwnoj psichologii / T.P. Zintschenko. – CPb.: Piter, 2002.
4. Ivanova E.F. Wsaimodejctwie kollektiwnoj i indiwidual'noj pamjati / E.F. Ivanova. – Tesicy dokladow pjatoj mezhdunarodnoj konverenzii po kognitiwnoj nauke.– Kaliningrad, 2012. – T. 1. – C.381-382.
5. Koul M. Kul'turno-ictoritscheckaja psichologija. / M. Koul. – M.: Kogito-Zentr, 1997.
6. Lotman Ju.M. Pamjat' w kul'turologitscheckom ocweshenii / Ju.M. Lotman. – Isbrannye ctat'i. –T.1. – Tallinn, 1992. – C.200-202.
7. Nurkowa W.W. Rol' awtobiogravit'scheckoj pamjati w cstrukture identitschnocti litschnocti / W.W. Nurkowa. – Mir psichologii. - №2. – 2004. – C. 77-86.
8. Jel'konin D.B. Psichologija igry / D.B. Jel'konin. – M.: Pedagogika, 1978.
9. Halbwachs M. On Collective Memory / M. Halbwachs. Ed., Translated and with Introduction by Lewis A. Coser. – Chicago and London: The University of Chicago Press, 1992.